

сосредоточения редких видов (Флинт, Черкасова, 1981). Для редких хищных птиц такими территориями в Белорусском Поозерье являются крупные (не менее 500 га) верховые болота: только здесь гнездятся или гнездились в недалеком прошлом сапсан и беркут, 80 % популяции скопы, 79 % — змеяяда (*Circaetus gallicus* (Gm.)). Большая часть заказников Витебской обл. Беларуси создана (или будет создаваться в будущем) в пределах верховых болот, поэтому именно сюда нужно привлекать на гнездование редких хищных птиц. Таким образом, мы считаем, что это один из главных путей преодоления извечной проблемы «хищные птицы — человек».

Литература

- Дробялис Е. Искусственные гнезда для хищных птиц // Охрана хищных птиц. — М., 1983. — С. 13–15.
- Евстафьев А. А., Нейфельд Н. Д. Адаптивная особенность гнездования беркута в таежной зоне Европейского Северо-Востока СССР // Эколого-физиологические исследования в природе и эксперименте. — Фрунзе, 1979. — С. 25–27.
- Ивановский В. В. Скопа в Белорусском Поозерье // Охрана хищных птиц. — М., 1983. — С. 118–120.
- Ивановский В. В. О взаимоотношении врановых и хищных птиц // Экология, биоценологическое и хозяйственное значение врановых птиц. — М., 1984. — С. 118–154.
- Мальчевский А. С., Пукинский Ю. Б. Птицы Ленинградской области и сопредельных территорий. — Л., 1983. — Т. 1. — 480 с.
- Никифоров М. Е., Козулин А. В., Гричик В. В., Тишечкин А. В. Птицы Беларуси на рубеже XXI века: статус, численность, распространение. — Минск, 1997. — 188 с.
- Спангенберг Е. П. Редкие и малоизученные птицы Дарвинского заповедника // Орнитология. — М., 1972. — Вып. 10. — С. 139–150.
- Флинт В. Е., Черкасова М. В. Всемирная стратегия охраны природы и задачи охраны птиц в СССР // Экология охраны птиц. — Кишинев, 1981. — С. 227–228.
- Фолитарек С. С. Привлечение полезных хищных птиц путем устройства искусственных гнезд как метод борьбы с грызунами // Вторая эколог. конф. по проблеме: массовые размножения животных и их прогнозы. — Киев, 1950. — Ч. 2. — С. 115–116.
- Фоттелер Э. Р., Митропольский О. Б. Распространение и биология редких хищных птиц в Кызылкумах // Охрана хищных птиц. — М., 1983. — С. 140–145.
- Eckstein R. G., Vanderschaegen P. V., Johnson F. L. Osprey nesting platforms in north central Wisconsin // Passenger Pigeon. — 1979. — 41, No 4. — P. 145–148.
- Postovit H. R., Grier J. W., Lockhart J. M., Tate J. Directed relocation of a golden eagle nest site // J. Wildlife Manag. — 1982. — 46, No 4. — P. 1045–1048.
- Saurola P. Finnish project Pandion // Acta ornithologica. — 1980. — 17. — P. 161–168.
- Spitzer P., Poole A. Coastal ospreys between New York City and Boston: a decade of reproductive recovery 1969–1979 // Amer. Birds. — 1980. — 34, No 3. — P. 234–241.

ДЕННІ ХИЖІ ПТАХИ І СОВИ ПРИРОДНОГО ЗАПОВІДНИКА «МЕДОБОРИ»

Я. І. Капелюх

Природний заповідник «Медобори», смт Гримайлів,
Тернопільська обл., Україна

Хижі птахи — особлива група в орнітофауні заповідника «Медобори». Вони завжди привертають до себе увагу, що пов'язано з їхнім зовнішнім виглядом, особливостями способу життя, гніздування і, особливо, здобування їжі. Саме через те, що ці тварини живляться іншими живими організмами, існує певне упереджене ставлення до них з боку людини.

Історичні відомості про фауну і чисельність хижих птахів та сов Поділля можна отримати з праць польських орнітологів починаючи з другої половини XIX ст. (Pietruski, 1840; Zawadzki, 1840; Dzeduszycki, 1880, 1885; Taczanowski, 1882; Wodzicki, 1885, 1886; Prazak, 1898; Domaniewski, 1915; Godyn, 1939). Однак у жодного з цих авторів нема конкретних даних з території, яку займає сучасний заповідник «Медобори». Дані з півночі Поділля можна знайти у праці З. Годиня (Godyn, 1939), відповідно до якої на гніздуванні виявлено змієїда (*Circaetus gallicus* (Gm.)), осоїда (*Pernis apivorus* (L.)), шуліку рудого (*Milvus milvus* (L.)), підорлика великого (*Aquila clanga* Pall.), причому шуліка рудий і осоїд, а також шуліка чорний (*Milvus migrans* (Boddaert)) і лунь польовий (*Circus cyaneus* (L.)) були звичайними видами на цій території.

Конкретніші дані про виявлення хижих птахів у межах території теперішнього природного заповідника «Медобори» можна отримати при аналізі відомостей у виданні «Каталог орнітологічної колекції Державного природознавчого музею» (Бокотей, Соколов, 2000). Там знаходимо дані про зберігання опудал птахів, яких було здобуто на території сучасного заповідника або в найближчих його околицях. Так, у колекції музею зберігають 4 опудала беркута (*Aquila chrysaetos* (L.)), що здобуті у 1877–1886 рр. біля Тернополя, Заліщиків, Скалати і на території сучасного заповідника біля с. Кокочинців. У смт Гри-

майпові у 1897 р. було здобуто боривітра степового (*Falco naumanni* Fleisch.), біля Тернополя у 1879 р. — орлана-білохвоста (*Haliaeetus albicilla* (L.)), а поблизу смт Золотого Поточку у 1875 р. — грифа чорного (*Aegypius monachus* (L.)). На великий жаль, ці птахи у фауні Тернопільщини на сьогоднішній день не збереглися.

Матеріал для цієї статті зібрано нами під час фенологічних спостережень протягом 1997–2007 рр. Також опрацьовано картки спостережень лісової охорони заповідника за 1994–2007 рр. Спостереження за фауною проводять протягом року з реєстрацією на картках дати і кількості виявлених птахів. Крім цього, у заповіднику ведуть записи про особливі випадки у житті хижих птахів. Результати спостережень за цими птахами на території заповідника «Медобори» та у найближчих околицях наведено у таблиці.

За час спостережень на означеній території достовірно встановлено перебування 20 видів денних хижих птахів та 7 видів сов (Гузій, 1995; Капелюх, Гузій, 2000).

Скопа (*Pandion haliaetus* (L.)). Над водоймою біля кв. 48 Городницького л-ва у гніздовий період (26.05.1994) спостерігали пару птахів (Гузій, 1995). Гніздування не підтверджено. У наступні роки птахів у цій місцевості не виявлено. Мігруючу особину цього виду спостерігали 29.03.2000 над заплавою р. Збруча біля кв. 50 Вікнянського л-ва.

Осоїд (*Pernis apivorus* (L.)). Рідкісний вид, хоч і спостерігається майже кожного року. Поодинокі особини трапляються на усій території заповідника. Гніздування потребує підтвердження.

Шуліка чорний (*Milvus migrans* (Boddaert)). Дуже рідкісний вид, поодинокі особини трапляються не кожного року. Над г. Янцовой (кв. 40 Краснянського л-ва) 27.05.1994 спостерігали 7 ос. (Гузій, 1995).

Шуліка рудий (*Milvus milvus* (L.)). Біля кв. 40 Краснянського л-ва 29.05.2007 1 ос. було виявлено під час живлення на стерні. Це перше спостереження виду у заповіднику.

Лунь польовий (*Circus cyaneus* (L.)). Поодинокі особини трапляються протягом теплої пори року (самці, самки, ювенільні) в околицях заповідника над відкритими полями. Проте даних про гніздування нема. У зимовий період цих птахів у заповіднику та його околицях не виявлено.

Лунь лучний (*Circus pygargus* (L.)). Дуже рідкісний птах околиць заповідника. За час спостережень були лише 2 реєстрації у заплаві р. Збруча біля с. Білки, 25 та 30.10.1998.

Лунь очеретяний (*Circus aeruginosus* (L.)). Звичайний у заболочених місцевостях і заплавах річок. Трапляється у всіх придатних для гніздування і живлення біотопах, навіть на невеличких водоймах (ставках) в околицях заповідника. На території заповідника зареєстрований лише як залітний.

Яструб великий (*Accipiter gentilis* (L.)). Звичайний, хоч і небагаточисельний вид усю територію заповідника. У багатосніжні зими (2001 р.) залітає у найближчі до лісових масивів населені пункти.

Яструб малий (*Accipiter nisus* (L.)). Звичайний для усюї території і околиць заповідника, хоч чисельність невисока.

Зимняк (*Buteo lagopus* (Pontopp.)). Пролітний і зимуючий у заповіднику вид. Приліт у заповідник припадає на початок листопада. Протягом зими тримається невеликими групами (5–7 ос.) на узліссі біля полів, використовуючи як присід високі дерева з мало розгалуженою кроною. Зареєстровано концентрування у великі групи по 28–35 ос. у період весняних міграцій, які припадають на кінець лютого — початок березня, хоч у 2002 р., у зв'язку з дуже теплою другою половиною зими, птахи цього виду відлетіли в основному на початку лютого.

Канюк звичайний (*Buteo buteo* (L.)). Найчисельніший серед хижих птахів у заповіднику. Гніздиться у всіх лісостанах, чисельність стабільна протягом усіх років спостережень.

Орел-карлик (*Hieraetus pennatus* (Gm.)). Рідкісний, ймовірно гніздовий у заповіднику вид. Протягом усіх років спостережень постійно реєструють 2–3 ос. цих хижаків у теплу пору року. Найраніша поява навесні — 18.03.2002.

Підорлик великий (*Aquila clanga* Pall.). У гніздовий період 18.06.2000 зареєстровано 1 ос. цього виду, протягом 1,5–2 тижнів у липні місяці вона трималася біля г. Гострої (кв. 18 Вікнянського л-ва). У наступні роки птахи траплялися під час міграцій.

Підорлик малий (*Aquila pomarina* C.L. Viehm.) Гніздовий, рідкісний у заповіднику. Протягом теплої пори року у лісостанах заповідної території регулярно трапляються 1–3 ос., поведінка

Таблиця. Трапляння хижих птахів у природному заповіднику «Медобори» та його околицях

Вид	Рік												Статус у заповіднику					
	1994	1995	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006		2007				
<i>Pardionhaliaetus</i>	2/2					1/1									пролітний гніздовий?, пролітний гніздовий?, пролітний			
<i>Fernis arvorius</i>	3/3			3/4	3/3	1/1						2/4	3/3		залітний			
<i>Milvius migrans</i>	1/7			1/1	2/3	1/1						1/1	1/1		пролітний			
<i>M. milvus</i>		2/6		2/3	1/1	1/1						2/2	1/1		пролітний, пер елітний			
<i>Circus cyaneus</i>				2/2		2/9						1/1	2/2		осілий			
<i>C. pygargus</i>	1/2			7/7								3/3	3/3		осілий			
<i>Accipiter gentilis</i>	3/3			12/13	12/12	11/13						26/27	24/24	35/37	39/39	51/52		
<i>A. nisus</i>	2/2			5/6	10/10	6/6						15/15	22/22	42/42	38/38	27/27		
<i>Buteo lagopus</i>		3/9		65/141	15/42	23/84						15/52	22/62	15/25	5/15	12/22	9/41	11/30
<i>B. buteo</i>					24/59	28/130						30/74	43/56	45/85	64/145	53/176	46/121	
<i>Hieraaetus pennatus</i>	2/2			2/3	1/2	2/2						2/2	1/1	1/1	1/1	2/2		
<i>Aquila clanga</i>						3/1						1/1	1/1	1/1	1/1	2/2		
<i>A. pomarina</i>	2/4			1/1	2/3	3/5						3/4	5/6	5/6	1/1	7/8		
<i>A. chrysaetos</i>																		
<i>Falco peregrinus</i>		1/1			1/1													
<i>F. subbuteo</i>	2/3			1/2	1/1	4/21						2/2	1/1	2/4	1/1	1/1		
<i>F. columbarius</i>		2/2		1/1	11/12									1/1				
<i>F. vesperinus</i>					3/5	2/2						1/1	2/3	2/3	1/1	2/2		
<i>F. tinnunculus</i>	3/3			7/9	2/2	10/12						3/3	3/3	4/4	4/4	2/2		
<i>Bubo bubo</i>	1/1			2/2	2/2	1/1						1/1	1/1	1/1	1/1	1/1		
<i>B. bubo</i>	1/1			2/2	2/2	1/1						1/1	1/1	1/1	1/1	1/1		
<i>Asio otus</i>	3/3			9/58	12/29	15/71						11/89	22/36	12/14	19/42	17/116	11/103	20/79
<i>A. flammeus</i>				1/1	1/1	7						1/1	1/1	1/2	1/2	1/2		
<i>Athene noctua</i>	1/1			2/2	9/10	12/13						4/95	5/5	7/7	5/5	7/7	3/4	7/7
<i>Syrnialuco L.</i>	2/2			2/4	2/2	1/2						3/3	9/9	6/6	6/6	6/6	3/3	5/7
<i>S. uralensis</i> Fall.		1/1		1/1														
<i>Tyto alba</i> (Scop.)																		

Примітка. Чисельник — кількість виявлень, знаменник — кількість виявлених особин.

яких вказує на можливість гніздування. Основні місця реєстрації — більш залісені масиви Городницького л-ва.

Беркут (*Aquila chrysaetos* L.). Вперше виявлений 23.12.2005 на прольоті в ур. Ципелі, де спостерігався протягом 3 днів. Ще 1 ос. зареєстровано 26.03.2007 під час міграції біля кв. 40 Краснянського л-ва, на полі озимої пшениці після вдалого полювання на зайця.

Сапсан (*Falco peregrinus* Tunst.). Залітний у межах заповідника і його околиць. Так, 1 ос. було виявлена 25.10.1994 під час полювання над вирубною у кв. 43 Городницького л-ва, 2 ос. трималися 17.07.1998 над полем біля с. Буциків і ще 1 ос. було зареєстровано восени 1999 р. біля г. Гострої.

Підсоколик великий (*Falco subbuteo* L.). Рідкісний, ймовірно гніздовий вид узлісь і околиць заповідника. Трапляється не кожного року.

Підсоколик малий (*Falco columbarius* L.). Зимуючий у заповіднику і околицях вид. Трапляються поодинокі особини в урочищах Гостра скеля та Франкові скелі.

Кібчик (*Falco vespertinus* L.). Вид, який почав траплятися у заповіднику в останні роки. Окремі особини (самці) були виявлені 17.04.2000 на дротах електроліній в ок. г. Гострої під час полювання і споживання здобичі.

Боривітер звичайний (*Falco tinnunculus* L.). Гніздовий, звичайний вид узлісь і околиць заповідника, часто гніздиться у лісо-смугах біля автодоріг. Використовує гнізда сороки (*Pica pica* L.), грака (*Corvus frugilegus* L.), ворони сірої (*C. cornix* L.).

Пугач (*Bubo bubo* L.). Вперше вид було виявлено у 1994 р. (усне повід. лісника Городницького л-ва В. М. Кришталовича). У червні 1998 р. по голосу зареєстровано 2 ос. у кв. 49 Краснянського л-ва. Там само були виявлені і наступного року. Крім того, 24.05.2001 спостерігали 1 ос. у кв. 44 Городницького л-ва. У 2006 р. махову пір'їну пугача знайдено в ур. Ципелі. Гніздування виду в заповіднику поки що остаточно не підтверджено.

Сова вухата (*Asio otus* L.). Звичайний гніздовий вид заповідника і околиць. Гніздування виявлено у смт Гримайлові та с. Буциках, в старих гніздах грака. Концентрацію виду групами по 28–40 ос. спостерігали у населених пунктах під час багатосніжних і суворих зим у 2000–2007 рр.

Со́ва боло́тняна (*Asio flammeus* (Pontopp.)). Ймовірно, гніздовий, рідкісний вид заповідника. У гніздовий період виявлено на луках у кв. 43 Краснянського л-ва (полігон), у 1995, 1998, 1999 рр. На луках вздовж невеликого потічка біля с. Малих Бірок 12.08.2002 спостерігали 1 ос.

Сич хатній (*Athene noctua* (Scop.)). Звичайний гніздовий, осілий вид населених пунктів околиць заповідника. Гніздування виявлено у новозбудованому будинку у с. Буциках.

Со́ва сі́ра (*Strix aluco* L.). Рідкісний вид перестійних лісостанів заповідника. Гніздування і молоді птахи зареєстровані у кв. 32 Вікнянського л-ва (бучина). Поодинокі птахи зрідка трапляються на усій території заповідника.

Со́ва до́вгохвоста (*Strix uralensis* Pall.). Залітний у заповіднику, рідкісний вид. Єдиний раз зареєстрований 12.12.1997 в ур. Франкові скелі.

Сипуха (*Tyto alba* (Scop.)). Єдина знахідка мертвої особини, яка загинула внаслідок дистрофії, датується груднем 1998 р. Птах був підібраний на подвір'ї господарського двору у смт Гримайлові у сувору морозну погоду (Капелюх, 1999). Недалеко від двору знаходяться руїни синагоги, очевидно місця прихистку птаха. За розповідями старожилів, виводки цих птахів раніше траплялись на горищах виробничих приміщень молочно-тваринницької ферми колгоспу.

Усі денні хижі птахи і сови, які трапляються на території заповідника і в його околицях, є малочисельними. Серед них 9 видів денних хижих птахів і 4 види сов є гніздовими, решта пролітні або залітні. Окрім того, 8 видів є рідкісними і занесені до Червоної книги України (1994). При аналізі наведеної в цьому матеріалі таблиці помітне деяке зростання чисельності осілих та гніздових видів денних хижих птахів, що пов'язано, очевидно, з більшою інтенсивністю спостережень, а не зі збільшенням їх чисельності у заповіднику. Прослідковується також коливання чисельності зимуючих видів, що зумовлено надзвичайно теплими зимами в останні роки, через що ці птахи можуть не долітати до місць зимівлі в наших широтах. Таким чином, заповідник «Медобори» є дуже важливою територією для збереження і підтримання чисельності денних хижих птахів і сов.

Література

- Бокотей А. А., Соколов Н. Ю. Каталог орнітологічної колекції Державного природознавчого музею. — Львів, 2000. — 163 с.
- Гузій А. І. Деякі особливості стабільного населення птахів природного заповідника «Медобори» і його околиць // 36. «Проблеми становлення і функціонування новостворених заповідників». — Гримайлів, 1995. — С. 35–36.
- Капелюх Я. І. Знахідка сипухи в околицях заповідника «Медобори» // Беркут. — 1999. — Т. 8, вип. 1. — С. 117.
- Капелюх Я. І., Гузій А. А. Орнітофауна заповідника «Медобори» // Запов. справа в Україні. — 2000. — Т. 6, вип. 1–2. — С. 59–67.
- Червона книга України. Тваринний світ / Під заг. ред. М. М. Щербака. — К. : Укр. енциклопедія, 1994. — 464 с.
- Godyn Z. Badania awifauny polnocnej krawedzi Podola. — Warszawa : Kosmos, 1939. — 64 (1). — S. 1–59.
- Domaniewski J. Krytyczny przegląd awifauny Galicji. Passeriformes // Pamiętnik Fizjograficzny. — 1915. — Т. 23.
- Dzieduszycki W. Muzeum im Dzieduszyckich we Lwowie // Dział I. Zoologiczny. II. Ptaki. — Lwow, 1880.
- Dzieduszycki W. Przewodnik po Muzeum im Dzieduszyckich we Lwowie. — Lwow, 1885.
- Pietruski St. Verzeichnis der Vogel Galiziens // Arch. F. Naturgeschichte. — 1840. — Jzg. 6. — Bd I.
- Prazak J. Materialien zu einer Ornithologie Ostgaliziens // Journal f. Ornithologie. — 1898. — t. XLV–XLVI.
- Taczanowski W. Ptaki Krajowe. — Krakow : Acad. umiejtnosci, 1882. — Т. 1. — 462 s.
- Wodzicki K. Ueber *Aquila pennata*, Naumannia. — 1885.
- Wodzicki K. Zapiski ornitologiczne IX // Orly polskie. — Lwow, 1886.
- Zawadski A. Fauna der Galirish-bukowinischen Wierbelthiere. — Stuttgart, 1840. — 195 s.